

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Institutionem et Educationem Pertinentia II (2010)

Andrzej Meissner

Rzeszowskie środowisko historyków wychowania. Początki i stan obecny

Rzeczony historii wychowania w środowisku rzeszowskim można podzielić na dwa nurty. Pierwszy rozpoczął się jeszcze w XIX wieku i związany był z środowiskiem nauczycieli pracujących w szkołach średnich i seminariach nauczycielskich. Rzeszów, który w okresie autonomii galicyjskiej był miastem powiatowym liczącym w 1910 r. 23,7 tys. mieszkańców, posiadał znacznie rozbudowaną sieć placówek oświatowych, na którą składały się 3 szkoły powszechne połączone ze szkołami wydziałowymi, 8 szkół ludowych łącznie ze szkołą ćwiczeń, 2 seminaria nauczycielskie (męskie państwowe i żeńskie prywatne), 3 gimnazja, w tym jedno prywatne żeńskie. Ponadto funkcjonowało tu kilka szkół zawodowych. W okresie międzywojennym, kiedy Rzeszów liczył około 40 tys. mieszkańców, stan szkolnictwa nie uległ zasadniczym zmianom. Powiększyła się liczba szkół powszechnych, zaś szkolnictwo średnie wzbogaciło się jedynie o Prywatne Koedukacyjne Gimnazjum i Liceum Żydowskie. Bardziej znaczące zmiany miały miejsce w dziedzinie kształcenia zawodowego, funkcjonowały tu bowiem Żeńska Szkoła Przemysłowa, Gimnazjum Mechaniczne, Gimnazjum i Liceum Handlowe oraz publiczne szkoły przemysłowe doksztalające. Jak na warunki powiatowego miasta nauczyciele stanowili znaczącą grupę zawodową, liczącą w okresie międzywojennym około 500 osób¹. Ich aktywność nie ograniczała się jedynie do murów szkolnych. Wielu prowadziło ożywioną działalność kulturalno-oświatową i naukową w dziedzinie nauk historycznych, filologicznych i pedagogicznych. W tym nurcie badań spotykamy również publikacje poświęcone dziejom szkolnictwa. Wynikały one z dwóch przesłanek. Po pierwsze – były rezultatem osobistych zainteresowań nauczycieli, po drugie – miały charakter rocznicowy, a więc miały upamiętnić dzieje i dokonania danej placówki oświatowej. Listę badaczy lokalnych dziejów oświaty tego okresu tworzą: Stanisław Sobieski (1827–1884), Jan Pękowski (1874–1959), Marcin Wołowicz (1877–1971), dr Adam Ruczka (1883–1945), Mieczysław Adamowski (1892–1975), dr Juliusz Kijas (1899–1967) i Antoni Gromski (1907–1982).

Najwybitniejszym przedstawicielem nauk historyczno-pedagogicznych w omawianym okresie był Stanisław Sobieski, który w latach 1873–1878 objął stanowisko

¹ Wszystkie dane statystyczne na podstawie monografii *Dzieje Rzeszowa*, t. II i III, pod red. F. Kiryka, Rzeszów 1998–2001.

dyrektora I Gimnazjum w Rzeszowie. Posiadał nie tylko bogate doświadczenie zawodowe jako nauczyciel szkół średnich we Lwowie i Nowym Sączu, lecz także doświadczenie naukowe jako autor prac z historii wychowania. W czasie swej bytności w Rzeszowie opublikował pracę o Komisji Edukacji Narodowej wydaną w związku z stuleciem tej instytucji pt. *O wychowaniu narodowym i obywatelskim podług skazówek Komisji Edukacji Narodowej* (Lwów 1874)². Bezpośrednio z Rzeszowem związany był Jan Pęcowski, który po ukończeniu Wydziału Filozoficznego na Uniwersytecie Jagiellońskim podjął obowiązki nauczyciela historii i geografii w Gimnazjum św. Anny w Krakowie, a następnie w II Gimnazjum w Rzeszowie. W mieście tym rozpoczął działalność na niwie oświatowej jako prezes TSL i założyciel wielu czytelni ludowych w powiecie rzeszowskim. Jego podstawowa praca to *Dzieje miasta Rzeszowa do końca XVIII wieku* (Rzeszów 1913), w której znalazły się informacje o rzeszowskim kolegium pijarskim. Zainteresowanie historią szkolnictwa średniego ujawnił w rozprawie *Pierwsze dziesięciolecie II Gimnazjum w Rzeszowie* zamieszczonej w Sprawozdaniu c.k. Gimnazjum za rok 1914 (Rzeszów 1914)³. Ten nurt badań kontynuował dr Adam Ruczka, który podobnie jak J. Pęcowski pochodził z Jarosławia i po ukończeniu studiów historycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim uzyskał stopień doktora na podstawie pracy *Filozofia naukowa Kanta*. Był nauczycielem seminarium męskiego i żeńskiego, a następnie dyrektorem II Gimnazjum w Rzeszowie. Opublikował zarys dziejów tej szkoły pt. *Dwudziestopięciolecie II Gimnazjum Państwowego im. S. Sobińskiego w Rzeszowie 1904–1929* (Rzeszów 1929)⁴. Zainteresowania tą problematyką przejawiał również dr Juliusz Kijas, nauczyciel II Gimnazjum (po II wojnie światowej pracownik naukowy Uniwersytetu Jagiellońskiego), który zajął się dziejami ufundowania tablicy pamiątkowej ku czci profesorów i uczniów II Gimnazjum poległych za ojczyznę w latach 1914–1920 (Spraw. dyr. Państw. II Gimnazjum w Rzeszowie za rok 1927/28, Rzeszów 1928)⁵.

Na szczególną uwagę zasługiwały dzieje kolegium pijarskiego, którego powstanie przypadło na połowę XVII wieku. Do pierwszych historyków tej szkoły należy zaliczyć Mieczysława Adamowskiego, absolwenta studiów filologicznych na Uniwersytecie Lwowskim. Początkowo uczył w gimnazjum przemyskim, a od 1935 r. aż do 1947 r. (z przerwą okupacyjną) pełnił funkcję dyrektora w I Gimnazjum w Rzeszowie⁶. Jego zainteresowania naukowe szły w dwóch kierunkach: filologii i historii szkolnictwa. Jeszcze przed II wojną zainteresował się bogatym archiwum szkolnym, które po II wojnie zostało przekazane do Archiwum Państwowego w Rzeszowie. Przeprowadził charakterystykę tego zbioru w artykule pt. *Wieści z archiwum starego gimnazjum rzeszowskiego* zamieszczonym w Sprawozdaniu

² Red., *Sobieski Stanisław (1827–1884)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* (dalej PSB), t. XXXIX, Warszawa–Kraków 2000, s. 510–511; *Encyklopedia Rzeszowa*, Rzeszów 2004, s. 609.

³ H. Korczyk, *Pęcowski Jan (1874–1959)*, PSB, t. XXV, 1980, s. 718–719; *Encyklopedia Rzeszowa*, s. 436–437.

⁴ A. Przyboś, *Ruczka Adam Ludwik (1883–1945)*, PSB, t. XXXII, 1991, s. 595; *Encyklopedia Rzeszowa*, s. 542.

⁵ *Encyklopedia Rzeszowa*, s. 221.

⁶ Z. Sokół, *Mieczysław Zygmunt Adamowski 1892–1975*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1989, nr 1, s. 55–60.

dyrekcji za rok 1937/38. Opublikował również kilka artykułów poświęconych młodzieży gimnazjalnej, zwłaszcza o jej udziale w ruchu niepodległościowym⁷. Po II wojnie kontynuował tę problematykę, a nadto pisał o kulcie Marii Konopnickiej w galicyjskiej szkole średniej⁸.

Dziejami kształcenia nauczycieli zajął się Marcin Wołowicz, nauczyciel, a następnie dyrektor seminarium męskiego, nauczyciel seminarium żeńskiego, dyrektor liceum pedagogicznego, autor artykułów przyczynkarskich na temat historii regionu i lokalnego szkolnictwa. W związku z likwidacją seminariów nauczycielskich w Polsce przygotował obszerny tekst pt. *Zarys rozwoju Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego w Rzeszowie 1871–1935*, w którym podsumował działalność tej placówki⁹. Dziejami seminarium żeńskiego zajęła się z kolei Anna Chom-Sokołowska (1911–1999) w artykule pt. *Zarys dziejów prywatnego Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego w Rzeszowie*, który został opracowany nie tylko na podstawie materiałów archiwalnych, ale również osobistych wspomnień¹⁰. Z artykułu tego dowiadujemy się, że nauczycielką języka polskiego w tym seminarium była Mieczysława Mitera (od 1938 r. Dobrowolska), autorka prac poświęconych dziejom oświaty w okresie polskiego Oświecenia.

Dopełnieniem zaprezentowanej problematyki są prace poświęcone działalności pozaszkolnej, tj. udziale młodzieży w organizacjach młodzieżowych i życiu muzycznym. Podstawową pracą z tej dziedziny jest A. Gromskiego *Historia harcerstwa męskiego w Rzeszowie* (Rzeszów 1939). Autor to znany w środowisku rzeszowskim kierownik Szkoły Powszechnej im. H. Sienkiewicza, działacz harcerski i sportowy. Jako zapalony filatelista związany z krakowskim ruchem filatelistycznym założył pierwsze w Polsce Młodzieżowe Koło Filatelistyczne¹¹.

Dalszy rozwój nauczycielskiego nurtu badań nad dziejami szkolnictwa dokonał się po II wojnie światowej. Jego twórcami byli przedstawiciele nauk historycznych dr Artur Kopacz (1884–1962), mgr Emil Bielecki (1905–1981), dr Kazimierz Skowroński (1907–1974), dr Aleksander Codello (1909–1975), a także historycy specjalizujący się w historii oświaty i wychowania, tj. dr Tadeusz Stanisz (1906–1988), dr Henryk Smyczyński (1926–1990), dr Józef Świeboda, dr Eugeniusz Szal.

Z Rzeszowem i Ziemią Rzeszowską związany był Artur Kopacz. Edukację rozpoczął w Sanoku i w I Gimnazjum w Rzeszowie, o jego dziejach pisał w artykule

⁷ M. Adamowski, *Ruch niepodległościowy w Państwowym Gimnazjum im S. Konarskiego w Rzeszowie w latach 1800–1920. Zarys*, Spraw. Dyr. I Państwowego Gimnazjum im. ks. S. Konarskiego w Rzeszowie za rok szkolny 1935/36, Rzeszów 1936 s. III–XXIII i odb. Ponadto: *Spis maturzystów z lat 1860–1938 Państwowego Gimnazjum im. ks. S. Konarskiego w Rzeszowie*, Spraw. Dyr. I Państw. Gimn. za rok 1937/38, Rzeszów 1938; *Udział młodzieży I Gimnazjum w Rzeszowie w czasie powstania styczniowego*, „Rocznik Województwa Rzeszowskiego” (dalej RWRz) 1968, t. V, s. 85–115.

⁸ Wykaz tych prac patrz Z. Sokół, op. cit., s. 60.

⁹ M. Wołowicz, *Zarys rozwoju Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego w Rzeszowie 1871–1935*, Spraw. Dyr. Państw. Seminarium Naucz. Męskiego w Rzeszowie za rok 1935/36, Rzeszów 1936, s. 3–62.

¹⁰ A. Chom-Sokołowska, *Zarys dziejów prywatnego Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego w Rzeszowie*, RWRz 1978, T. IX, s. 185–228.

¹¹ *Encyklopedia Rzeszowa*, s. 140–141.

*W gimnazjum rzeszowskim w pierwszych latach XX wieku*¹² oraz po wojnie w opracowaniu pt. *W starym gimnazjum rzeszowskim* opublikowanym na łamach „Przełomu Historyczno-Oświatowego” (1960, nr 4). Studiował polonistykę na Uniwersytecie Lwowskim, gdzie też się doktoryzował. Początkowo uczył w średnich szkołach galicyjskich, w okresie międzywojennym był pracownikiem Kuratorium we Lwowie, działaczem Stronnictwa Demokratycznego, a w czasie okupacji organizował pomoc dla ludności żydowskiej. Powołany na stanowisko kuratora Okręgu Szkolnego w Rzeszowie w 1945 r., organizował szkolnictwo w trudnym okresie powojennym. Swoje doświadczenia z tego czasu przedstawił w artykule *W Kuratorium Szkolnym Rzeszowskim w latach 1945–1947* (RWRz, R. II, 1962)¹³.

Szeroko rozumianymi problemami życia kulturalno-oświatowego w Rzeszowie zajął się Aleksander Codello, którego przodkowie przywędrowali do Polski z Włoch. Podobnie jak A. Kopacz studiował filologię polską oraz historię, z której to dyscypliny naukowej uzyskał doktorat przygotowany pod kierunkiem prof. Władysława Konopczyńskiego. Interesowały go dzieje Litwy, ale również dzieje Rzeszowa XVIII i XIX w., co znalazło wyraz w wielu opracowaniach, a przede wszystkim w monografii *Samorząd miasta Rzeszowa* (Lublin 1967). Ukazał w niej przemiany, jakie dokonały się na przełomie XIX i XX w. na terenie Rzeszowa w dziedzinie oświaty i kultury¹⁴.

Do zagadnień tych nawiązywał Emil Bielecki, o którym pisze biograf, że był człowiekiem utalentowanym, o wykształceniu prawniczym i historycznym, współorganizatorem Towarzystwa Regionalnego Ziemi Rzeszowskiej i pracownikiem Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. Dzięki temu, że znał kilka języków, zwiedził niemal całą Europę, co umożliwiło mu szersze spojrzenie na wiele zagadnień. Publikował jeszcze przed wojną w „Miesięczniku Heraldycznym”, po wojnie publikował przyczynki do historii Rzeszowa, w tym również do historii oświaty¹⁵.

Do profesjonalnych przedstawicieli historii wychowania w powojennym Rzeszowie należy zaliczyć przede wszystkim Tadeusza Stanisza, który studia historyczne odbył na Uniwersytecie Jagiellońskim, zaś doktorat na temat *Maciej Drzewicki, jego życie, działalność kulturalna, kościelna i gospodarcza* przygotował pod kierunkiem Stanisława Kota. Po zakończeniu wojny powrócił do Rzeszowa i prowadził ożywioną działalność oświatową i społeczną, pozostawiając nieco na marginesie zainteresowania badawcze w dziedzinie historii wychowania. Jako dyrektor Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej, a następnie Wojewódzkiej i Miejskiej

¹² A. Kopacz, *W gimnazjum rzeszowskim w pierwszych latach XX wieku*, RWRz 1965, t. IV, s. 437–448.

¹³ J. Hulewicz, *Kopacz Artur Józef (1884–1962)*, [w:] PSB, t. XIII, 1967–1968, s. 613–614; T. Stanis, *Dr Artur Kopacz – pierwszy prezes Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Rzeszowie*, RWRz 1962, t. III, z. 2, s. 217–219.

¹⁴ J. Półćwiartek, *Aleksander Czesław Codello utalentowany historyk rzeszowski (10 XI 1909–19 I 1975)*, RWRz 1978, t. IX, s. 261–265; A. Przyboś, *Aleksander Codello (10 XI 1909–19 I 1975)*, „Studia Historyczne” 1976, z. 2, s. 320–322. Z dziedziny tej opublikował ponadto *Rzeszów na przełomie XIX i XX wieku. Życie kulturalne*, „Kwartalnik Rzeszowski” 1966, nr 1, s. 3–11.

¹⁵ *Encyklopedia Rzeszowa*, s. 38; F. Kotuła, *Człowiek o absolutnej pamięci. (Wspomnienie o Emilu Bieleckim)*, „Profile” 1982, nr 1/54, s. 14–16. Pisał o kulcie Mickiewicza w Rzeszowie, RWRz 1958, t. I, z. 1, s. 67–76.

Biblioteki Publicznej, opublikował wiele artykułów w miejscowych periodykach na temat czytelnictwa i bibliotekarstwa. Wydobył na światło dzienne wielu przedstawicieli świata nauki oświaty i kultury związanych z Rzeszowszczyzną w cyklu opracowań pt. *Wyszli z ziemi rzeszowskiej* („Widnokreśli”, „Profile”, „Nowa Kultura”, „Kultura”, „Twórczość”). Materiały te zebrał następnie w broszurze *Wybitne postaci Rzeszowszczyzny* (Rzeszów 1984)¹⁶.

W tworzeniu rzeszowskiego ośrodka badań historyczno-pedagogicznych istotną rolę odegrał Józef Świeboda, absolwent studiów historycznych na UJ. Już w pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. Jana Hulewicza na temat dziejów I Gimnazjum Rzeszowie ujawnił swoje zainteresowania naukowe, którym jest wierny przez cały czas swojej pracy zawodowej w I Liceum Ogólnokształcącym. W swoich badaniach prowadzonych tak w archiwach polskich jak i zagranicznych ukazał dzieje Collegium Ressovente i jego dalsze losy w XIX i XX w., zbadał wkład absolwentów tej szkoły w rozwój nauki oświaty i kultury. Udowodnił, że szkoła wychowała wielu mężów stanu, hetmanów i generałów, premierów, senatorów, teologów, biskupów, przedstawicieli świata nauki. Udowodnił, że kolegium pijarskie w Rzeszowie było głównym ośrodkiem kształcenia muzyków, kompozytorów i instrumentalistów¹⁷. Zajął się również dziejami innych szkół i instytucji rzeszowskich, jak np. początkami bibliotekarstwa, szkołami ludowymi w okresie zaborów, szkołą ekonomiczną, bankami rzeszowskimi, Towarzystwem Szkoły Ludowej. W swoich badaniach wychodził poza lokalne dzieje oświaty. Pisał o edukacji Żydów w Galicji 1772–1918, o szkolnictwie handlowym pod zaborem austriackim, o problemach narodowościowych w szkolnictwie galicyjskim (1772–1918), o roli Galicji w rozwoju nauki i oświaty II Rzeczypospolitej, o dziejach aptek na terenie Polski południowej w latach 1375–1951. Jest współautorem *Almanachu Podkarpackiego 2000* poświęconego zasłużonym postaciom Rzeszowszczyzny. Działa nadal aktywnie w wielu organizacjach krajowych i międzynarodowych, takich jak Stowarzyszenie Autorów Polskich, Polskie Towarzystwo Historii Medycyny, Deutsch-Polnische Gesellschaft für Geschichte der Medizin, Akademia Nauk w Nowym Jorku, Polskie Towarzystwo Historyczne (członek ZG), Stowarzyszenie na rzecz Najstarszych Szkół w Polsce (prezes i wiceprezes)¹⁸.

Z pracami J. Świebody nad dziejami szkolnictwa w Galicji korespondują badania podjęte jeszcze w latach 70. XX w. przez Henryka Smyczyńskiego. Studia magisterskie odbył na Uniwersytecie Warszawskim zakończone pracą magisterską napisaną pod kierunkiem prof. Łukasza Kurdybachy na temat *Działalność pedagogiczna*

¹⁶ M. Ryńca, *Stanisław Tadeusz Ludwik (1906–1988)*, PSB, t. XLII, 2003, s. 131–132.

¹⁷ Prace monograficzne oraz prace zbiorowe J. Świebody poświęcone I Gimnazjum: *Początki kolegium pijarów w Rzeszowie*, Kraków 1963; *Collegium Ressovente w życiu Polaków 1658–1983*, Rzeszów 1983; *Dzieje I Gimnazjum w Rzeszowie w latach 1786–1918*, Rzeszów 1984; *Szkoła charakterów. Księga jubileuszowa I Gimnazjum i Liceum W Rzeszowie*, Rzeszów 1985; *Popijarski zespół architektoniczny w Rzeszowie*, Rzeszów 1991; *Środki materialne oo. Pijarów w Rzeszowie w XVII–XVIII wieku*, Rzeszów 1993; *Pijarski ośrodek muzyczny w Rzeszowie w XVII i XVIII wieku*, Rzeszów 1993; *Księga jubileuszowa Liceum Konarskiego w Rzeszowie 1658–2008*, Rzeszów 2008.

¹⁸ A. Rząsa, *Józef Świeboda – nauczyciel XX wieku*, „Nadwiślocze” 2008, nr 4, s. 56–59; J. Kanik, *Kronikarz swojej szkoły*, „Oświata i Wychowanie” 1987, nr 37, s. 28–29.

Benedykta Herbsta (1531–1599). Pracował w kilku instytucjach oświatowych, m.in. w Studium Nauczycielskim, potem przez kilka lat w Wyższej Szkole Pedagogicznej, w Wojewódzkiej Bibliotece Pedagogicznej i Instytucie Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych. Ostatnim miejscem pracy był Wydział Zamiejscowy Filii Akademii Rolniczej w Krakowie, gdzie wykładał filozofię. Pod kierunkiem Ł. Kurdybachy rozpoczął zbieranie materiałów do dysertacji doktorskiej o szkolnictwie ludowym i średnim w polskiej publicystyce w Galicji, lecz ze względu na śmierć promotora sfinalizował ją pod kierunkiem prof. Józefa Miąso. W jego dorobku naukowym znajdujemy artykuły o S. Zaleskim, J.A. Komeńskim, o szkole kalwińskiej w Dubiecku oraz kilka rozpraw o szkolnictwie średnim w Galicji¹⁹.

Zapleczem instytucjonalnym dla działalności rzeszowskich historyków wychowania było Rzeszowskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (od 1975 Towarzystwo Naukowe), w ramach którego działała Komisja Historii Oświaty i Kultury pracująca pod kierunkiem J. Świebody. Stała się ona terenem spotkań naukowych i wymiany poglądów, terenem umożliwiającym prezentowanie wyników własnych badań. Z inicjatywy tej Komisji ukazały się pod redakcją J. Świebody dwa zeszyty „Prac Humanistycznych” poświęconych dziejom oświaty w Galicji oraz odbudowie szkolnictwa w województwie rzeszowskim po II wojnie światowej²⁰. Historycy wychowania mieli też możliwość publikowania swoich prac na łamach „Rocznika Województwa Rzeszowskiego”, organu Towarzystwa Naukowego, który ukazywał się w latach 1958–1988. Na uwagę zasługuje tom II i IV poświęcony oświacie i kulturze w województwie rzeszowskim po II wojnie światowej. Na zlecenie Polskiej Akademii Nauk Oddział w Krakowie Komisja przystąpiła do opracowania słownika nauczycieli tajnego nauczania z terenu województwa rzeszowskiego przy współudziale autorów z poszczególnych powiatów. Maszynopis tego tomu przygotowany pod red. J. Świebody i A. Meissnera został przekazany do Oddziału PAN w Krakowie jako trzecia część wydawnictwa obejmującego teren Podziemnego Okręgu Szkolnego Krakowskiego²¹.

---

¹⁹ A. Meissner, *Smyczyński Henryk (1926–1990)*, [w:] *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, pod red. A. Meissnera i W. Szulakiewicza, Toruń 2008, s. 752–755. Prace na temat szkolnictwa średniego w Galicji: *Rozwój samokształcenia wśród uczniów gimnazjów galicyjskich na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] *Z tradycji kulturalnych Rzeszowa i Rzeszowszczyzny*, red. S. Frycie i S. Reczek, Rzeszów 1967, s. 287–295; *Koncepcje szkoły średniej ogólnokształcącej w czasopiśmiennictwie galicyjskim w latach 1967–1914*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Rzeszowie. Nauki Pedagogiczne” 1970, z. 2, s. 100–112; *Oddziaływanie idei Komisji Edukacji Narodowej na szkolnictwo galicyjskie w początkowym okresie ery autonomicznej*, „Prace Humanistyczne Rzeszowskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Rzeszowie” 1975, nr 5, s. 11–17; *Współdziałalność pedagogów rzeszowskich w akcji na rzecz reformy szkoły średniej w Galicji na początku XX wieku*, [w:] *ibidem*, 63–70.

²⁰ „Prace Humanistyczne Rzeszowskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk Humanistycznych. Komisja Historii Oświaty i Kultury” 1975, R. IV, Seria I, nr 5; 1982, nr 19: Wydanie kolejnego zeszytu uniemożliwił stan wojenny. W ramach Rzeszowskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk działa również Komisja Pedagogiczna, która wydawała własny rocznik poświęcony problematyce pedagogicznej i historyczno-oświatowej.

²¹ Materiały ze wszystkich 3 tomów zostały wydane pod red. Jacka Chrobaczyńskiego pt. *Słownik biograficzny nauczycieli w Małopolsce w latach II wojny światowej (1939–1945)*.

Drugim ośrodkiem spotkań naukowych historyków wychowania była Międzywojewódzka Komisja Historyczna Zarządu Oddziału ZNP z siedzibą w Rzeszowie kierowana w latach 80. przez Andrzeja Meissnera. Z jej inicjatywy zostały opracowane dzieje Związku Nauczycielstwa Polskiego w województwie rzeszowskim²². Problematyką tą zajmował się również Eugeniusz Szal, absolwent studiów historycznych na UMCS, który pod kierunkiem prof. Karola Poznańskiego przedstawił dzieje ZNP na Rzeszowszczyźnie²³. Obok artykułów poświęconych dziejom szkolnictwa jest redaktorem prac zbiorowych: *Z działalności nauczycieli tajnego nauczania na Rzeszowszczyźnie*, (Rzeszów 1990) oraz *Technikum Mechanizacji Rolnictwa w Łańcucie (1945–1995). W 50 rocznicę powstania szkoły* (Łańcut 1995).

Obok nurtu nauczycielskiego pojawił się w latach 70. XX w. akademicki nurt badań nad dziejami oświaty i wychowania. Stało się to możliwe dzięki powołaniu do życia Studium Terenowego krakowskiej WSP, które w 1965 r. zostało przekształcone w samodzielną Wyższą Szkołę Pedagogiczną. Jednostką organizacyjną tej uczelni była Katedra Pedagogiki (od 1980 Instytut Pedagogiki), w ramach której prowadzone były studia w zakresie pedagogiki (od 1971). Wymagało to zatrudnienia odpowiedniej liczby pracowników naukowych reprezentujących poszczególne dyscypliny pedagogiczne, w tym również historyków wychowania. Pierwszymi wykładowcami historii wychowania byli dr Andrzej Meissner²⁴ i mgr Edward Kołek²⁵. Wraz z rozbudową studiów pedagogicznych pojawiła się potrzeba uzupełnienia kadry nauczającej i utworzenia odpowiedniego zakładu. Samodzielny Zakład Historii Wychowania został utworzony dopiero w 1984 r. po uzyskaniu habilitacji przez Andrzeja Meissnera. Zespół zakładu stanowili wówczas dr hab. Andrzej Meissner

---

Ofiary wojny, żołnierze, działacze konspiracyjni nauczyciele w jawnym i tajnym szkolnictwie, Kraków 1995. We wstępie nie został podany udział poszczególnych zespołów w opracowaniu tego słownika ani nazwiska redaktorów poszczególnych części.

²² *Z dziejów Związku Nauczycielstwa Polskiego na Rzeszowszczyźnie w latach 1905–1985*, pod red. A. Jagustyna, Rzeszów 1989.

²³ E. Szal przez wiele lat pełnił funkcję zastępcy dyrektora w Technikum Mechanizacji Rolnictwa (obecnie Zespół Szkół Technicznych. Centrum Kształcenia Praktycznego w Łańcucie). Praca doktorska na temat działalności ZNP w woj. rzeszowskim w latach 1944–1973 znajduje się w zbiorach Zarządu Okręgu ZNP w Rzeszowie. Opublikował też biogramy nauczycieli i wychowanków Gimnazjum i Liceum w Łańcucie, zajmował się działalnością placówek kulturalnych na Rzeszowszczyźnie po II wojnie światowej oraz doskonaleniem nauczycieli w tym okresie.

²⁴ K. Szmyd, *Andrzej Meissner, historyk wychowania i oświaty, uczonej i nauczyciel*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 20: *Historia wychowania misja i edukacja*, red. K. Szmyd, J. Dybiec, Rzeszów 2008, s. 11–21; *Słownik biograficzny profesorów Uniwersytetu Rzeszowskiego 2001–2006*, pod red. W. Bonusiaka, Rzeszów 2006, s. 88–89. Od 1961 r. nauczyciel przedmiotów pedagogicznych w Studium Nauczycielskim w Krośnie, po uzyskaniu doktoratu w WSP w Rzeszowie. Doktorat w 1971 r. na UJ pod kierunkiem prof. Kamilli Mrozowskiej na temat zakładów kształcenia nauczycieli w Krośnie, habilitacja na UJ w 1984 r.

²⁵ E. Kołek – studia pedagogiczne na Uniwersytecie Warszawskim, magisterium z historii wychowania u prof. Łukasza Kurdybachy. Nauczyciel przedmiotów pedagogicznych w Studium Nauczycielskim w Przemyślu, następnie w WSP w Rzeszowie. Autor prac na temat zakładów kształcenia nauczycieli w woj. rzeszowskim w okresie powojennym.

(kierownik), dr Jerzy Potoczny²⁶, dr Czesław Płaza²⁷, dr Adam Horbowski²⁸, mgr Władysława Szulakiewicz (do 1998)²⁹. W latach 80. i 90. do pracy w Instytucie Pedagogiki zostali przyjęci doc. dr hab. Józef Grzywna (1933–1994)³⁰, mgr Adam Krzanowski³¹ i mgr Kazimierz Szmyd³².

Dla rozwoju Zakładu ogromne znaczenie miała współpraca z krakowskim ośrodkiem naukowym, tj. z Wyższą Szkołą Pedagogiczną i Uniwersytetem Jagiellońskim. Dzięki tym kontaktom Zakład Historii Wychowania pozyskał prof. Czesława Majorka (1991–2002)³³, a następnie prof. Juliana Dybca (2002–2005). Z kolei współpraca nawiązana z Uniwersytetem Przykarpacim w Iwanofrankiwsku (Stanisławów) na Ukrainie umożliwiła zatrudnienie prof. Bogdana Stuparyka (1995–2002)³⁴. Bezpośrednie kontakty z wymienionymi uczelniami otwały drogę pracownikom Zakładu do podjęcia działalności naukowej zakończonej stopniami doktorskimi i habilitacjami (Jerzy Potoczny, Kazimierz Szmyd, Władysława Szulakiewicz, Ewa Barnaś, Elżbieta Dolata).

---

²⁶ J. Potoczny – studia pedagogiczne na UMCS, nauczyciel w szkołach podstawowych i średnich w powiecie jarosławskim, od 1972 r. asystent w Instytucie Pedagogiki WSP w Rzeszowie, doktorat w 1984 r. pod kierunkiem prof. Czesława Majorka w WSP w Krakowie na temat elementarnej oświaty dorosłych w Galicji, habilitacja na Uniwersytecie w Kijowie w 2000 r.

²⁷ C. Płaza – doktorat w 1984 r. pod kierunkiem prof. Zygmunta Ruty na WSP w Krakowie.

²⁸ A. Horbowski – doktorat na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1978 r. pod kierunkiem prof. Tadeusza Gołaszewskiego.

²⁹ W. Szulakiewicz – doktorat na Uniwersytecie Wrocławskim w 1992 r. pod kierunkiem prof. Andrzeja Meissnera, w 1998 r. przeniosła się do Bydgoszczy.

³⁰ J. Jadach, *Grzywna Józef (1933–1994)*, [w:] *Słownik biograficzny polskiej historii...*, s. 267–270. J. Grzywna – pracownik WSP w Kielcach, następnie w WSP w Rzeszowie, w l. 1985–1986 pełnił funkcję dyrektora Instytutu Pedagogiki.

³¹ A. Krzanowski – ukończył studia historyczne w WSP w Rzeszowie; pracownik administracji szkolnej (wicekurator w woj. krośnieńskim), dyrektor Zespołu Szkół w Krośnie obejmującego Studium Nauczania Początkowego wraz ze Szkołą Ćwiczeń, Państwowe Studium Kulturalno-Oświatowe i Policealne Studium Zawodowe dla Pracujących (1983–1988), następnie dyrektor Punktu Konsultacyjnego WSP w Rzeszowie z siedzibą w Krośnie (1988–1992). Po likwidacji Punktu Konsultacyjnego przeniesiony do WSP w Rzeszowie.

³² *Prof. UR dr hab. Kazimierz Szmyd*, „Gazeta Uniwersytecka” 2006, nr 3, s. 18–19. Nauczyciel w szkolnictwie podstawowym, średnim i w zakładach kształcenia nauczycieli. Od 1991 r. pracownik Instytutu Pedagogiki. Doktorat w 1994 r. pod kierunkiem prof. Czesława Majorka na temat poglądów pedagogicznych Zygmunta Mysłakowskiego, habilitacja w 2005 r. na Uniwersytecie Warszawskim.

³³ *W służbie szkoły i nauki. Księga poświęcona profesorowi Czesławowi Majorkowi*, pod red. Z. Ruty i R. Ślęczki, Kraków 2003; K. Szmyd, *Prof. dr hab. Czesław Majorek (1938–2002)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Pedagogiczna. Pedagogiki i Psychologia” 2004, z. 2, s. 213–221.

³⁴ J. Potoczny, *Im memoriam. Prof. dr hab. Bogdan Stuparyk (1940–2002)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Pedagogiczna. Pedagogiki i Psychologia” 2004, z. 2, s. 222–224.

Głównym przedmiotem badań zespołu historyków wychowania WSP w Rzeszowie były szeroko rozumiane problemy oświaty i myśli pedagogicznej pod zaborem austriackim, a więc w tzw. Galicji, która po uzyskaniu autonomii stała się ośrodkiem polskiej oświaty, życia naukowego i kulturalnego³⁵.

Badania Józefa Grzywny poświęcone były oświacie na Ziemi Kieleckiej. W okresie rzeszowskim przygotował prace pt. *Polski i żydowski ruch kulturalno-oświatowy w środowisku robotniczym woj. kieleckiego 1918–1939* (Kielce 1991). Zainteresowania naukowe Andrzeja Meissnera koncentrowały się na dziejach kształcenia i doskonalenia nauczycieli, a także obejmowały początki kształtowania się historii wychowania jako przedmiotu nauczania i jako dyscypliny naukowej. Podstawowa praca z tej dziedziny nosi tytuł *Spór o duszę polskiego nauczyciela. Społeczeństwo galicyjskie wobec problemów kształcenia nauczycieli*, seria *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 11 (Rzeszów 1999) i oparta została na archiwaliach lwowskich. Przedstawił też sylwetki pedagogów galicyjskich, zwłaszcza tych, którzy podejmowali problematykę dziejów oświaty. Jerzy Potoczny podjął badania nad oświatą dorosłych, zarówno w aspekcie teoretycznym jak i praktyki edukacyjnej. Dokonał analizy porównawczej różnych form oświaty dorosłych prowadzonej na rzecz polskich i ukraińskich środowisk plebejskich w pracy *Oświata dorosłych i popularyzacja wiedzy w plebejskich środowiskach Galicji doby konstytucyjnej (1967–1918)*, seria *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 10 (Rzeszów 1998). Z kolei Kazimierz Szmyd przeprowadził analizę teorii pedagogicznych na przełomie XIX i XX wieku, badał rolę lwowskiego ośrodka uniwersyteckiego w kształtowaniu się pedagogiki jako dyscypliny naukowej. Zagadnienia te stały się treścią monografii pt. *Twórcy nauk o wychowaniu w środowisku akademickim Lwowa 1860–1913* (Rzeszów 2003). Ważne miejsce w jego dorobku zajmują badania nad istniejącymi związkami między współczesnymi koncepcjami pedagogicznymi a tradycją edukacyjną wypracowaną w czasach zaborów. Bogdan Stuparyk koncentrował się na dziejach szkolnictwa ukraińskiego w Galicji Wschodniej oraz kształtowania się myśli pedagogicznej. Zagadnienia te prezentował w pracach *Skil'nictvo Galicini (1772–1939)* (Ivano-Frankivs'k 1994) i *Rozvitok školi i pedagogičnoj dumki v Haličini (1772–1939)* (Ivano-Frankivs'k 2000).

Władysława Szulakiewicz swoje zainteresowania badawcze kierowała przede wszystkim na dzieje myśli pedagogicznej w XIX i XX w. Wydała monografie o W. Serdyńskim i W. Bobkowskiej, zajęła się poglądami pedagogicznymi L. Jaxy-Bykowskiego, K. Twardowskiego, S. Sobieskiego i L. Chmaja, ukazała wkład S. Kota i H. Pohoskiej w rozwój historii wychowania. Na uwagę zasługuje jej monografia pt. *Władysław Serdyński. Studium z dziejów pedagogiki galicyjskiej*, seria *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 7 (Rzeszów 1995). Problematykę dziejów oświaty podejmował również Adam Horbowski, zajmujący się kulturoznawstwem. W kręgu jego zainteresowań badawczych pozostawała problematyka życia kulturalnego w woj. rzeszowskim, w tym również w ujęciu historycznym. Kilka artykułów poświęcił wybranym problemom edukacyjnym w szkole galicyjskiej. Adam Krzanowski koncentrował się na różnych aspektach działalności harcerstwa galicyjskiego i jego roli w procesie wychowania.

---

³⁵ Wykaz publikacji historyków wychowania WSP w Rzeszowie zawiera *Bibliografia pracowników Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie do 1986 r.*, zebrała i opracowała E. Grzebyk, Rzeszów 1990; toż za lata 1987–1991 opracowały S. Mach, K. Serwatko, Rzeszów 1993; toż za lata 1992–1996, Rzeszów 1998; toż za lata 1997–2001, Rzeszów 2002.

Do tego nurtu badań nad dziejami oświaty w Galicji włączyły się również Ewa Barnaś-Baran, która przygotowała pracę doktorską na temat Krakowskiego Towarzystwa Dobroczynności, i E. Dolata, która podjęła problematykę ruchu higienicznego w Galicji³⁶. Należy jeszcze wspomnieć, że z Zakładem Historii Wychowania współpracowali dr Wojciech Motyka, dr Marta Uberman oraz dr Barbara Lubojemska, którzy w swoich pracach doktorskich zajęli się dydaktyką wybranych przedmiotów w galicyjskiej szkole ludowej³⁷.

Jak wynika z dokonanego przeglądu problematyki badawczej, zaprezentowany zespół historyków wychowania koncentrował się przede wszystkim na dziejach oświaty, nauki i kultury w zaborze austriackim. Należy pamiętać, że badania w tej dziedzinie były szczególnie zaniedbane, stąd w literaturze przedmiotu wiele zagadnień pomijano lub omawiano w sposób marginalny. Dzięki podjętym badaniom Rzeszów obok Krakowa, Wrocławia, a także innych miast, stał się ważnym ośrodkiem badań historyczno-pedagogicznych nad dziejami XIX-wiecznej edukacji na terenie zaboru austriackiego. Rzeszowskim historykom wychowania udało się wyjść poza indywidualne zainteresowania badawcze i podjąć prace zespołowe. Przykładem takich inicjatyw jest *Bibliografia dziejów oświaty i wychowania w Galicji 1772–1918*, przygotowana wspólnie z WSP w Kielcach i Uniwersytetem Jagiellońskim (cz. I, Rzeszów 1992, cz. II, Rzeszów 2007, cz. III w przygotowaniu)³⁸. Kolejną pracą zespołową zainicjowaną przez Zakład Historii Wychowania w Rzeszowie jest *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania* (Toruń 2008), opracowany wspólnie z prof. W. Szulakiewicz z Uniwersytetu w Toruniu. W jego przygotowaniu wzięła udział większość ośrodków akademickich w Polsce. Z kolei Koło Towarzystwa Historii Edukacji działające przy Zakładzie Historii Wychowania w Rzeszowie zainicjowało pracę zbiorową poświęconą działaczom oświaty, nauki i kultury Rzeszowszczyzny w XIX i XX w.

Do prac badawczych o charakterze zespołowym należy również zaliczyć organizowanie cyklicznych konferencji ogólnopolskich i międzynarodowych poświęconych dziejom oświaty w Galicji. Pierwsza z nich odbyła się w 1986 r. w celu dokonania przeglądu badań nad podstawowymi nurtami życia oświatowego w Galicji i ustalenia potrzeb badawczych w tym zakresie³⁹. Okazją do dalszego zajęcia się problematyką galicyjską stała się inicjatywa prof. Kazimierza Sowy, ówczesnego rektora WSP w Rzeszowie, zorganizowania międzynarodowej konferencji poświęconej

---

³⁶ E. Barnaś – praca doktorska: *Krakowskie Towarzystwo Dobroczynności w latach 1816–1918*; E. Dolata praca doktorska: *Ruch higieniczny w szkole galicyjskiej. Postulaty teoretyczne i próby realizacji*. Obie prace zostały przygotowane pod kierunkiem A. Meissnera i obronione na AP w Krakowie.

³⁷ Dr W. Motyka – Zakład Pedagogiki Wczesnoszkolnej – praca doktorska na temat nauczania muzyki w szkołach ludowych; dr B. Lubojemska – praca doktorska na temat nauczania języka polskiego w szkołach ludowych, dr Marta Uberman – autorka kilku artykułów na temat nauczania rysunku w szkołach ludowych.

³⁸ *Bibliografia dziejów oświaty i wychowania w Galicji 1772–1918*, pod red. A. Meissnera i S. Możdżenia, Rzeszów 1992; ibidem, cz. II: *Źródła drukowane*, pod red. A. Meissnera i J. Dybca, Rzeszów 2007, ibidem, cz. III: *Opracowania za lata 1991–2006*, w przygotowaniu.

³⁹ *Z dziejów oświaty w Galicji. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w Łańcucie w dn. 23–25 października 1986 r. na temat: Stan i potrzeby badań nad dziejami oświaty w Galicji*, pod red. A. Meissnera, Rzeszów 1989.

Galicji, będącej wielkim złożonym problemem historycznym i ciągle jeszcze żywym mitem. Tytuł konferencji *Galicja i jej dziedzictwo*, mogący budzić pewne kontrowersje, uzasadnił Kazimierz Sowa, powołując się m.in. na opinię prof. Józefa Buszki, że większość nowoczesnych instytucji życia publicznego odrodzona Rzeczpospolita zawdzięczała właśnie Galicji. Była więc ona nie tylko skarbnicą narodowej kultury, lecz także kolebką nowoczesnej państwowości polskiej⁴⁰. Konferencja dała początek serii wydawniczej wydawanej pod tym samym tytułem, z której cztery pierwsze tomy stanowiły jej pokłosie (t. 3, pt. *Nauka i oświata*, pod red. A. Meissnera i J. Wyrozumskiego, Rzeszów 1995). Nawiązując do podjętej inicjatywy, Zakład Historii Wychowania zorganizował kolejne konferencje poświęcone: galicyjskiej myśli edukacyjnej (1995), pedagogice Nowego Wychowania (1998) oraz roli oświaty w przemianach cywilizacyjnych Galicji⁴¹.

W rozwoju rzeszowskiego ośrodka historii wychowania brali też udział pracownicy innych instytutów WSP w Rzeszowie, a więc przedstawiciele nauk historycznych (doc. dr Franciszek Persowski (1895–1980) – pierwszy rektor WSP w Rzeszowie⁴², prof. Jadwiga Hoff, prof. Alojzy Zielecki, prof. Roman Pelczar), nauk filologicznych (mgr Lesław Forczek, dr. Stanisław Frycie⁴³), pracownicy Biblioteki Głównej (dr Andrzej Jagustyn) oraz Wydziału Wychowania Fizycznego (prof. Jan Draus, dr Marek Mirkiewicz). Wśród nich na uwagę zasługują dwaj historycy wychowania, tj. prof. Roman Pelczar związany z Instytutem Historii WSP w Rzeszowie (od 2007 r. w Filii KUL w Stalowej Woli) oraz prof. Jan Draus pracujący okresowo w Instytucie Wychowania Zdrowotnego. R. Pelczar zajął się mało zbadanym problemem funkcjonowania szkolnictwa parafialnego od XIV do XVIII w. i szkolnictwa jezuickiego ze szczególnym uwzględnieniem Ziemi Przemyskiej⁴⁴. Natomiast J. Draus

⁴⁰ K. Sowa, *Słowo wstępne*, [do] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 1: *Historia i polityka*, red. W. Bonusiak, J. Buszko, Rzeszów 1994, s. 6.

⁴¹ *Myśl pedagogiczna w Galicji 1772–1918. Ciągłość i zmiana*, red. Cz. Majorek, A. Meissner; *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 8, Rzeszów 1996; *Pedagogika Nowego Wychowania w Polsce u schyłku XIX i w pierwszej połowie XX wieku*, red. Cz. Majorek, A. Meissner, *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 14, Rzeszów 2000; *Historia wychowania. Misja i edukacja*, red. K. Szmyd, J. Dybiec, *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 20, Rzeszów 2008.

⁴² J. Olszak, *Franciszek Persowski (23 VIII 1895–30 XI 1980)*, „Rocznik Przemyski” t. XXII–XXIII, 1983, s. 493–499; *Encyklopedia Rzeszowa*, s. 436. Opublikował m.in. *Praca naukowa na prowincji a Towarzystwo Przyjaciół Nauk*, [w:] *Siedemdziesiąt lat Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu 1909–1979*, pod red. J. Olszaka, Przemyśl 1979, s. 99–110; *Kartki z dziejów szkolnictwa w Galicji w I połowie XIX wieku (głównie z terenu województwa rzeszowskiego)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Rzeszowie. Nauki Pedagogiczne” 1968, z. 4, s. 378–421; *Wspomnienia ze szkoły austriackiej i I wojny światowej*, „Rocznik Przemyski” 1983, t. XXII–XXIII, s. 431–471.

⁴³ *W kręgu literatury i języka. Księga pamiątkowa z okazji 70 rocznicy urodzin Stanisława Fryciego*, pod red. A. Grochulskiej, Piotrków Trybunalski 2005. Opublikował m.in. *Sprawozdania szkolne gimnazjów w Galicji*, [w:] *Z tradycji kulturalnych Rzeszowa...* oraz cykl artykułów zamieszczonych w „Profilach” w latach 1970–1971 pt. *Czytelnicza recepcja twórczości romantyków w galicyjskiej szkole średniej w latach 1863–1918*.

⁴⁴ *Słownik biograficzny profesorów Uniwersytetu Rzeszowskiego*, s. 106–107. Najważniejsze prace: *Szkolnictwo parafialne w ziemi przemyskiej i sanockiej (XIV–XVIII w.)*, Warszawa 1998; *Szkolnictwo w miastach zachodnich ziem województwa ruskiego (XVI–XVIII w.)*,

poświęcił swoje badania głównie problemom oświaty w czasie się II wojny światowej na ziemiach polskich i poza jej granicami⁴⁵. Z problematyką tajnego nauczania koresponduje pierwsza tego typu monografia pt. *Kultura Małopolski Środkowej w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1944* autorstwa Bronisława Jaśkiewicza⁴⁶.

Środowisko historyków wychowania w Rzeszowie ukształtowało się w zasadzie po II wojnie światowej. Jest to środowisko młode, tak jak stosunkowo młody jest ośrodek akademicki w mieście. Tworzyli go zarówno nauczyciele różnych szczebli kształcenia, głównie ze stopniem doktora, jak i nauczyciele akademicy, wśród których kilku uzyskało status samodzielnego pracownika naukowego. Zdecydowana większość historyków wychowania związana była z krakowskim ośrodkiem naukowym. Tutaj zdobywali stopnie naukowe pod kierunkiem znanych twórców polskiej historii wychowania, tj. S. Kota, J. Hulewicz, K. Mrozowskiej, C. Major, i Z. Ruty. Tutaj też prowadzili badania, realizowali wspólne programy badawcze.

Jakie można wyodrębnić kierunki badań podejmowanych przez rzeszowski ośrodek historyków wychowania? Na pierwsze miejsce wysuwają się lokalne dzieje szkolnictwa, a zwłaszcza dzieje I Liceum Ogólnokształcącego im. S. Konarskiego w Rzeszowie sięgające XVII w. Kolejno należy wymienić dzieje oświaty i myśli pedagogicznej w Galicji, dzięki czemu Rzeszów stał się ważnym w Polsce ośrodkiem badań w tej dziedzinie. W dorobku naukowym znajdujemy liczne monografie oraz prace zbiorowe wydawane w serii *Galicja i jej dziedzictwo*, liczącej obecnie 20 tomów. Kolejna grupa badawcza obejmuje dzieje oświaty i kultury w czasach okupacji hitlerowskiej zarówno w skali całego województwa, jak i jego poszczególnych powiatów. Stało się to możliwe m.in. dzięki współpracy z redakcją „Rocznika Komisji Nauk Pedagogicznych”, która wydawała serię pt. *Materiały do dziejów oświaty w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1945) na terenie Podziemnego Okręgu Szkolnego Krakowskiego*. Dużym osiągnięciem było niewątpliwie opracowanie słownika nauczycieli tajnego nauczania, który stanowił III część wydawnictwa obejmującego Podziemny Okręg Szkolny Krakowski. Lata powojenne to dla dziejów oświaty szczególnie trudny okres odbudowy i rozbudowy szkolnictwa. Podjęte w tym zakresie badania zaowocowały monografią poświęconą szkolnictwu ogólnokształcącemu, jak i dwutomowym opracowaniem zbiorowym omawiającym odbudowę życia kulturalnego w województwie rzeszowskim⁴⁷.

Ważnym obszarem badań historyków rzeszowskich jest biografistyka, co znalazło swój wyraz w pracach monograficznych, artykułach i w licznych hasłach

---

Rzeszów 1998; *Działalność oświatowo-kulturalna jezuitów w diecezji przemyskiej w XVI–XVIII w.*, Przemysł 1999.

⁴⁵ Najważniejsze prace: J. Draus, R. Terlecki, *Oświata na Rzeszowszczyźnie w latach 1939–1945*, Wrocław 1984; *Oświata i nauka polska na Bliskim i Środkowym Wschodzie 1939–1950*, Lublin 1993; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946*, Kraków 2007.

⁴⁶ Bronisław Jaśkiewicz – absolwent studiów historycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim, doktorat na UJ pod kierunkiem prof. M. Tyrowicza w 1971 r.; pracownik Biblioteki Miejskiej w Tarnowie, adiunkt Filii UMCS w Rzeszowie i Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Nisku.

⁴⁷ A. Meissner, *Odbudowa szkolnictwa ogólnokształcącego w województwie rzeszowskim w latach 1944–1949*, Rzeszów 1982; *Odbudowa życia kulturalnego w woj. rzeszowskim w latach 1944–1949*, t. I, pod red. A. Meissnera i A. Horbowskiego, Rzeszów 1988; ibidem, t. II, pod red. A. Horbowskiego i A. Meissnera, Rzeszów 1992.

encyklopedycznych. Opracowano biogramy wielu zapomnianych i mniej znanych działaczy oświatowych, nauczycieli, przedstawicieli nauk pedagogicznych, zwłaszcza z terenu Galicji⁴⁸. Prowadzono też rozważania nad metodologicznymi podstawami badań historyczno-pedagogicznych i miejscem tej nauki wśród dyscyplin pedagogicznych. Szczególną rolę odegrał C. Majorek, autor szeregu prac w języku polskim i angielskim. Współpraca z C. Majorciem umożliwiła opracowanie syntezy dziejów oświaty w Polsce dla wydawnictwa pt. *International Handbook on History of Education*⁴⁹.

Reasumując rozważania nad kształtowaniem się środowiska historyków wychowania w Rzeszowie, warto podkreślić jego specyfikę, tj. koncentrowanie się na problemach oświaty, szkolnictwa i myśli pedagogicznej w Galicji. W ten sposób starano się nawiązać do przedwojennej działalności naukowej Komisji do Badania Dziejów Wychowania i Szkolnictwa z siedzibą w Krakowie i jej oddziałem we Lwowie. Głównym celem Komisji było podjęcie badań nad dziejami oświaty w Galicji, co jednak nie zostało zrealizowane, w 1929 r. Komisja została rozwiązana. Po II wojnie światowej badania nad Galicją zostały na nowo podjęte, lecz bazowano wyłącznie na źródłach krajowych, gdyż archiwa lwowskie zawierające najważniejszy zasób materiałów do dziejów galicyjskiej oświaty były w zasadzie niedostępne. Dalsze zatem badania nie mogły być kontynuowane bez sięgnięcia do tych właśnie zasobów archiwalnych. Ten kierunek badań historyczno-pedagogicznych został właśnie przyjęty przez środowisko historyków WSP w Rzeszowie zarówno w badaniach podejmowanych indywidualnie, jak pracach zespołowych. Właśnie na tym polega ich wartość, że mając charakter opracowań źródłowych odkrywają nowe fakty i wytyczają dalszy kierunek badań.

Circles of historians of education in Rzeszów. The origins and present situation

Abstract

The development of history of education in Rzeszów can be divided into two currents. The first one, originated in the 19th century, was connected with the circles of teachers working in secondary schools and teacher training seminaries. The list of researchers of that period is opened by: Stanisław Sobieski (1827–1884), Jan Pękowski (1874–1959), Marcin Wołowicz (1877–1971), Dr. Adam Ruczka (1883–1945), Mieczysław Adamowski (1892–1975), Dr. Juliusz Kijas (1899–1967) and Antoni Gromski (1907–1982). Further development of the teachers' current in history of education research occurred after the Second World War. Its creators were representatives of historical sciences: Dr. Artur Kopacz (1884–1962), Emil Bielecki (1905–1981), Dr. Kazimierz Skowroński (1907–1974), Dr. Aleksander Codello (1909–1975), and historians specializing in history of education, i.e. Dr. Tadeusz Stanisław (1906–1988), Dr.

⁴⁸ Hasła osobowe zostały zamieszczone w następujących słownikach: *Słownik pedagogów polskich*, pod red. W. Bobrowskiej-Nowak i D. Dryndy, Katowice 1989; *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, pod red. T. Pilcha, t. I–VII, Warszawa 2003–2009; *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*; *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, t. 1, Suplement, Warszawa–Łódź, 1972, 1986; ibidem, Suplement 2, pod red. H. Tadeusiewicz i in., Warszawa 2000; PSB, t. XXXIX, 1999, t. XLIII, 2005, t. XLIV, 2007.

⁴⁹ C. Majorek, A. Meissner, *Poland*, [w:] *International Handbook on History of Education*, red. K. Salimowa, N.L. Dodde, Moskwa 2000; też w języku rosyjskim *Pedagogika narodov mira. Istoria i sovremennost*, Moskwa 2000.

Henryk Smyczyński (1926–1990), Dr. Józef Świeboda and Dr. Eugeniusz Szal. On the other hand, there existed the academic current in history of education research, connected with the activity of the Department of History of Education of the Higher Pedagogical School in Rzeszów (since 2001 the University of Rzeszów). Throughout the years, its employees were Professors: Julian Dybiec, Józef Grzywina, Andrzej Meissner, Czesław Majorek, Jerzy Potoczny, and Bogdan Stuparik. Employees with Doctoral degrees in Humanities were: Czesław Płaza, Adam Horbowski, and Władysława Szulakiewicz. At present, the staff of the Department is formed by: Prof. Kazimierz Szmyd, Dr. Ewa Barnaś and Dr. Elżbieta Dolata. The main direction of research conducted by the historians of education in Rzeszów is the local history of education and the history of schools and pedagogical thought in Galicia. The latter issue has become the subject of bibliographic works, monographs, collaborative works published in the series *Galicja i jej dziedzictwo* (Galicia and its heritage), articles and essays, as well as dictionary entries and entries in specialist encyclopaedias.